

ARTTU
TUOMINEN

WSOY

VAIETTU

ARTTU
TUOMINEN
VAIETTU

Kiitokset Taiteen edistämiskeskukselle, WSOY:n kirjallisuussäätiölle,
Suomen kulttuurirahaston Satakunnan rahastolle ja
Porin kaupungin sivistyslautakunnalle, jotka ovat tukeneet
tämän kirjan kirjoittamista.

© ARTTU TUOMINEN JA WSOY
ISBN 978-951-0-46349-9
WERNER SÖDERSTRÖM OSAKEYHTIÖ
PAINETTU EU:SSA

*Iidalle,
nopeimmalle*

*Hän raapaisi uuden tikun. Se paloi ja loisti
valoisana, ja se kohta muurista, johon valo
lankesi, muuttui läpikuultavaksi kuin huntu.*

H. C. ANDERSEN, *PIENI TULITIKKUTYTTÖ*,
SUOM. MAILA TALVIO

Prologi

UKRAINA, JOULUKUU 1941

Ovi narahtaa, kaksi sotilasta astuu mökkiin. Huurteista pakkasilmaa virtaa sisään. Miehillä on yllään harmaat, puoleen sääreen ulottuvat manttelit, joiden mustissa kauluslaatoissa koreilee kaksi vierekkäistä salamoiksi muotoiltua S-kirjainta. Molemmilla on päässään suikat ja kenttäharmaat korvaläpät. Raudoitetut nahkasaappaat kumahtelevat lattialankkuihin. Hellassa räiskähtelee tuli, oranssi loimu tanssii seinillä ja miesten likaisilla kasvoilla.

Sotilaiden katseet kiiltävät humalaisina. Pidemmällä on lisäksi keltatauti, joka saa parransänkisen ihon näyttämään vahamaiselta.

Pidempi mies heilauttaa kiväärin selkäänsä, lyhyempi pitää omansa koko ajan esillä. Asevyöt natisevat.

Mökki on pieni, pelkkä tupa ja makuusyvennys keittiön nurkassa. Kattohirret notkuvat lumikuorman alla. Pirttipöydän päällä on nokeentunut öljylyhty, jonka kelmeä valo ei yllä nurkkiin asti. Sängyllä istuu nainen imettämässä vauvaa. Toinen olkapää ja rinta loistavat paljaana, korpinmustat hiukset laskeutuvat paksuna köynnöksenä rinnukselle. Nainen katsoo vieraita kauhusta laajentunein silmin.

Pidempi mies astelee liedelle, kurkistaa kattilaan ennen kuin nostaa sen pöydälle. Lyhyempi istuu pöydän ääreen,

tarttuu puukauhaan ja alkaa ahmia höyryävää puuroa suoraan kattilasta. Pöydälle lasketun kiväärin piippu sojottaa suoraan kohti naista.

Pidempi mies sytyttää tupakan ja alkaa aukoa kaappeja. Lyhyempi riisuu lakkinsa, kaivaa taskusta kamman, sylkää siihen ja alkaa kammata rasvaisia hiuksiaan jakaukselle. Nainen lopettaa imettämisen, nostaa vauvan sängylle ja kätkee rintansa puseron alle.

»Missä miehesi on?» pidempi kysyy venäjäksi ja jatkaa tavaroiden läpikäymistä. Hän availee purkkeja ja pusseja, aukoo laatikoita, löytää hieman sokeria ja tunkee kimpaleet leipälaukkuun. Nainen ei vastaa, joten mies kysyy uudelleen, tällä kertaa ukrainaksi. Koska mies ei vielääkään saa vastausta, hän kääntyy naisen puoleen.

»Kaikki miehet viety pois», nainen sanoo venäjää murtaen. »Koko kylä vietiin.»

Lyhyemmän miehen kasvoille leviää hymy.

»Hän on kaunis, aivan kuten kerroit», mies sanoo saksaksi, pyyhkii leualle valuneen puuron hihaansa ja asettelee suikan takaisin päähänsä.

Pidempi avaa hellan luukun ja nakkaa tumpkinsa sinne. Hän tutkii naista hetken tuolla oudon kiiltävällä katseella, kunnes jatkaa taas tuvan penkomista. Hän nostaa puukirstun kannen ja alkaa tyhjentää sitä vaatteista ja kankaista, kunnes äkisti pysähtyy. Hän nostaa esiin *Talmudin*, näyttää sitä toverilleen ja sitten naiselle. Nainen nostaa vauvan takaisin syliinsä ja pusertaa sitä rintaansa vasten.

»Juutalainen?»

Nainen ei vastaa.

Lyhyempi nousee, asettelee korvaläppiä paremmin päähänsä ja hymyilee, mutta öljylyhdyn hämärässä hymy näyttää

virnistykseltä. Hän sytyttää savukkeen. Tulitikun räpähtävä leimaus valaisee huoneen ja hänen kasvonsa.

Ulkoa kuuluu moottorin jurnutusta ja vaihdelaatikon ulvontaa. Miehet jäykistyvät, mutta rentoutuvat tunnistaessaan ajoneuvot omikseen.

Pidempi sanoo: »He hakevat naiset – ja lapset.»

Moottorin äänet lähestyvät. Ainakin kaksi autoa, ehkä useampi. Ne hidastavat vauhtia. Nainen nousee seisomaan. Hän siirtää lapsen kainaloonsa ja sukii paikatun hameensa helmaa.

Yksi autoista pysähtyy talon eteen. Jarrut vingahtavat. Perälauta rämähtää alas, ja samassa alkaa kuulua saksankielisiä komentoja. Aseiden lukot kilahtelevat, koirat haukkuvat, kauempaa kajahtaa kiväärin laukaus.

»On parasta, että piiloudutte», pidempi sanoo.

Taas kaksi laukausta, jossain kirkuu nainen. Kolmas laukaus lopettaa huudon.

Äänet lähestyvät ovea.

»Nopeasti!»

Nainen laskee vauvan vuoteelle ja alkaa kiskoa sänkyä irti seinästä. Pidempi mies harppoo naisen luokse, tarttuu sänkyyn ja riuhtaisee sen paikoiltaan. Hetken naisen ja miehen käsivarret koskettavat toisiaan.

Nainen avaa lattialuukun, laskeutuu talon alle ja ojentaa kätensä. Mies nostaa vauvan varovasti syliinsä, katsoo hetken tämän suljettuja silmäluomia ja nukkaista tukkaa ennen kuin ojentaa lapsen äidille. Sitten mies muistaa jotain, kaivaa taskustaan tulitikkuaskin ja antaa sen naiselle. Nainen hymyilee, nykäisee kaulassaan roikkuvan medaljongin käteensä ja ojentaa sen miehelle. Mies sulkee luukun ja työntää vuoteen paikoilleen.

Samassa ulko-ovi rämähtää auki ja sisään astuu kaksi SS-sotilasta kiväärit valmiina. Kylmä ilma leviää tupaan. Hetken miehet tuijottavat toisiaan, kunnes lyhyempi sanoo:

»Tyhjä.»

Sotilaat mulkoilevat toisiaan hetken, huomaavat lyhyemmän miehen kauluksessa aliupseerin laatat ja perääntyvät ulos. Pidempi mies puhaltaa myrskylyhdyn sammuksiin. Tulee pimeää, lieden tulipesä hohkaa oranssia kajoa. Sitten he poistuvat ja vetävät oven kiinni perässään. Talojen välissä rätisee konepistooli, suuliekki väpättää pimeässä. Taivaanranta punertaa tulipaloista.

2019

1

11. SYYSKUUTA 2019

On syksy ja pimeää, siellä täällä katulyhty valaisee kadunmutkaa. Jonkin omakotitalon ikkunasta hohkaa valoa, ohiajavan auton lamput viiluttavat mustaa, märkää asfalttia.

Albert Kangasharju nuokkuu keinutuolissa. Hän ei ole vielä unessa muttei valveillakaan, sillä uni ja todellisuus ovat kaikki samaa. Välillä eroa on mahdotonta huomata. Aika ja paikat, muistot – kaikki vaihtavat järjestystä, kaikki on sekaisin. Yhä useammin mieli kurottaa kauas menneisyyteen, sillä edessä ei ole enää mitään, mitä odottaa. Menneisyydessä asuvat tutut hymyt, ystävät, lapsuuden kesät ja vuosia sitten kuolleet sukulaiset.

Keinutuoli narahtaa, oven alta kajastava valoviiva katkeaa hoitajan kulkiessa ohi. Pisarat ropisevat ikkunapeltiin raskaina helminä. Naapurihuoneen Maija huutaa kauan sitten kuollutta äitiään. Albert erottaa ikkunalaudalla seisovien kuvien ääriviivat, joku on tuonut kukkia maljakkoon. Hän yrittää muistaa, kuka se oli. Kävikö joku häntä tänään katsomassa? Kaikki on samaa, kaikki sekoittuu. Päivät, unet, yöt, kuukaudet, vuodet. Mies ei erota valokuvien kasvoja, mutta tietää, keitä ne esit-

tävät. Siellä ovat hän ja Hilikka häöpäivänään, tuossa kuvassa seisovat äiti ja isä ja pikkuveli, tuolla ovat tyttöjen kellastuneet ylioppilaskuvat.

Selkää särkee.

Albert ajattelee, että kun ihminen vanhenee, kaikki kutistuu. Ei vain ihminen, vaan myös kaikki ympärillä. Ajan paino pusertaa maailman kasaan kuin märän peiton. Vanhukset haudataan laitoksiin jo kauan ennen kuolemaansa.

Keinutuoli narahtaa taas. Albert säpsähtää hereille. Hän on sittenkin torkahtanut.

Uni leijuu jossain aivan lähellä. Albert tuntee sen laskeutuvan päälleen kuin raskaan vaatteen.

Hän pelkää sitä, toivoo sitä.

Uni tulee jälleen, piirtää ikkunan tilalle metsän.

Unessa Albert seisoo aukion keskellä. Ympäröivät puut näyttävät maahan lyödyiltä jättiläisen keihäiltä, mustat rungot kiiltävät. Unen tuoksu on sekoitus pakkasta, pihkaa ja kosteaa multaa. Rankojen välissä kiemurtelee ohutta usvaa. On täysin hiljaista, mutta vanhus tietää, että äänettömyys on lumetta. Metsä huutaa hänelle.

Kirkuu.

Rankojen seassa seisoo nainen. Albert toivoo, että hänellä olisi tulitikut, sillä silloin hän voisi raapaista yhden ja saada pimeyden väistymään hetkeksi. Hän haluaa nähdä naisen kasvot. Hänen on pakko.

Albert säpsähtää hereille. Metsän ja poltetun kalkin tuoksu katoavat. Hän on taas huoneessaan palvelutalon neljännessä kerroksessa. Seinäkello raksuttaa. Aika juoksee. Yöpöydän kuvat tuijottavat hämärästä. Vanhus nousee, ottaa tukea käsinnoista, sitten seinästä, tarttuu rollaattorin kahvoihin. Albert ajattelee, että hänen täytyy soittaa Klausille. Hänen pitää

soittaa Klausille ja kertoa naisesta unessaan, sillä Klaus tietää aina, mitä pitää tehdä. On aina tiennyt. Mutta Albert ei tiedä, onko Klaus enää elossa, sillä hän ei ole kuullut tästä mitään yli kahteenkymmeneen vuoteen.

Minun pitää soittaa Klausille, hän ajattelee uudelleen, Klaus osaa auttaa.

Hän painaa summeria ja jää odottamaan.

Inkeri tulee ja hipaisee valokatkaisinta. Valo häikäisee verkkokalvoja. Inkeri painaa käden rinnalleen.

»Mitä sinä täällä hämärässä seisot, sain melkein sydänkohtauksen?»

Albert hymyilee, kurottaa lakin naulakosta ja painaa sen päähänsä.

»Iltalenkki.»

»Siellä on koiranilma.»

»Sittenhän se sopii minulle, puudelillesi.»

Inkeri katsoo vanhusta muka tuimasti.

»Autatko?»

Inkeri kumartuu ja auttaa kengät vanhuksen jalkoihin ja sitten pusakan ylle.

»Huomaatko, että olen käynyt salilla?»

Inkeri puristaa hellästi Albertin käsivartta ja sanoo nau-raen: »No onhan täällä, kuin rautakankea puristelisi. Aika hyvin 97-vuotiaalta.»

He työntyvät käytävään, Albert edellä ja Inkeri perässä. Siellä on hiljaista. Maijan huoneen yläpuolella vilkkuu punainen kutsuvalo, mutta ketään ei näy missään. Albert miettii, miltä tuntuisi saada joka yö kuulla äidin kuolleen jo vuosia sitten. Yövahti istuu lasikopissaan, nostaa katseensa aikakaus-lehdestä. Hissi kilahtaa, ovet liukuvat syrjään.

»Minne ajetaan?» Inkeri kysyy.

»Karataan naimisiin. Vegasiin. Minulla on säästöjä. Osteetaan moottoripyörä, ajetaan Amerikan halki. Minä ajan, sinä istut takana hääpuvussa. Olen aina halunnut tehdä niin.»

Inkeri painaa päänsä vanhuksen hartiaan. »Voi Albert, olet kosinut minua joka ilta viimeiset neljä vuotta. Tiedät, että olen naimisissa.»

»Jonain iltana vielä suostut.»

»Mistä voit olla niin varma?»

»Mistä tietäisin, ellen kysyisi joka ilta?»

»Olet toivoton.»

»Minun nuoruudessani sitä kutsuttiin periksiantamattomuudeksi.»

»Minun nuoruudessani epätoivoisuudeksi.»

He purskahtavat nauruun.

Hissi pysähtyy, he astuvat hämäärään ala-aulaan. Lasiovien takana lammikot kuohuvat, syöksytörvistä roiskahtelee vettä, joka virtaa pieninä koskina alas asfalttia.

»Oletko varma? Saat keuhkokuumeen ja kuolet, ja sitten kaikki syyttävät minua.»

Vanhus painaa valot päälle katkaisimesta. »Tässä ei mene kauan. Sitä paitsi tiedän, ettet pysty kieltämään minulta mitään, etenkin veteraanin iltalenkkiä.»

Ulkona on yllättävän lämmintä, silti Inkeri kietoo hoitajantakkinsa liepeet tiukemmin ympärilleen ja jää seisomaan katoksen lampun alle, johon parvi sekopäisiä yöperhosia törmäilee.

Polku alkaa heti nurmikon reunasta ja sukeltaa puiden sekaan. Puisto on valaistu lyhdyin, mutta lamppujen välissä syyskuun yö hohkaa mustana kuin avaruus.

»Jos sopii, odotan tässä. Näen sinut koko ajan.»

Albert vilkaisee Inkeriä ja huomaa tämän ilmeen. »Mitä nyt?»

Inkeri yrittää hymyillä, mutta hymy romahtaa ja naisen silmät kostuvat. »Äidin koepalan tulokset tulivat tänään. Se on rintasyöpä.»

»Olen pahoillani.» Hän koskettaa Inkerin kättä.

Inkeri vetää kätensä pois ja kaivaa taskustaan savukeaskin. Hän hymyilee sortunutta hymyä. »Helvetti, ja minun piti lopettaa.»

Savuke syttyy vasta kolmannella yrittämällä. Tupakka tärisee sormissa hänen puhaltaessaan ensimmäiset savut ulos. »En tiedä, mitä tästä tulee. Isän kuolemasta ei ole vuottakaan.»

Albert näkee, että Inkeri tarvitsee hetken itselleen. Hän astuu sateeseen rollaattoriin nojaten. Pisarat iskeytyvät kasvoille ja etsiytyvät kauluksen sisään. Hän ottaa varmuuden vuoksi tavallistakin lyhyempiä askelia, sillä hän ei halua kaatua ja murtaa lonkkaansa.

Sora rahisee. Polku kaartaa loivasti oikealle. Hengitys kiihtyy, mutta muuten Albert tuntee olevansa voimissaan. Albert ajattelee, että sitten kun hän ei enää jaksa iltalenkkiään, ei ole enää mitään. Sitten hän on valmis lähtemään.

Mutta ei vielä, ei tänään.

Yksi puistolyhdyistä on pimeänä. Polku häviää hetkeksi näkyvistä, kunnes sukeltaa jälleen esiin seuraavan lampun luona. Puiden oksat kaartuvat polun ylle kuin luiset sormenpäät. Lihavia pisaroita putoilee maahan kuin sataisi kristallihelmiä.

Albert vilkaisee taakseen. Inkeri puhuu puhelimeen katoksen alla, ja Albert arvaa tämän puhuvan sisarelleen. Hän ajattelee, että ihminen tajuaa todella elävänsä vasta sitten, kun kuolema ensimmäisen kerran tönäisee häntä sormellaan. Inkeriä on tökätty jo kerran, ja nyt heti perään uudestaan.

Albert seisahtuu viimeisen ehjän lampun alle ja pohtii takaisin palaamista. Edessä polku katoaa hetkeksi kuin mustaan aukkoon. Hän ei ollut vielä koskaan jättänyt lenkkiään kesken. Hän nytkäyttää rollaattorin liikkeelle ja astuu pimeyteen. Polku alkaa kaartaa takaisin. Albert seisahtuu rikkinäisen lyhdyn alle, kaivaa taskusta tulitikkuaskin, ravistaa yhden tikun kämmenelleen ja raapaisee.

Liekki räjähtää. Albert erottaa valkoisen penkin, lähimpien puiden mustat rungot, märän nurmikon. Tikku hiipuu ja sammuu. Albert pudottaa sen maahan, työntää askin taskuunsa ja lähtee jälleen liikkeelle. Lasinsirut narskahtelevat kengänpohjissa. Äkkiä kaikki hänen aistinsa ovat hereillä, outo aavistus, että joku tarkkailee häntä puiden seasta, iskeytyy hänen mieleensä. Suuhun tulvahtaa metallinen maku, ja hän kiristää vauhtia.

Samassa häneen tartutaan. Kovaa.

Rollaattori rämähtää kyljelleen. Hän ehtii huutaa ennen kuin nahkahansikas tukkii suun. Albert yrittää riuhtaista itsensä irti mutta ei voi mitään hyökkääjän voimille. Albert raahataan puiden sekaan, ja kun hän vielä kerran yrittää tempaista itsensä vapaaksi, häntä isketään niskaan.

Tajunta sammuu.

Inkeri seurasi Albertin loittonemista. Sisar itki linjan toisessa päässä, ja oli hyvin lähellä, ettei hänkin pillaltaisi itkuun, mutta sitä hän ei voinut tehdä, sillä silloin kaikki romahtaisi. Muut saivat itkeä, raivota, huutaa ja näyttää tunteensa, mutta vanhimpana lapsena hänen piti aina pysyä vahvana. Niin se oli aina mennyt. Hän kyllä itkisi, mutta tekisi sen yksin, kun kukaan ei ollut näkemässä. Kun isä kuoli, hän järjesti yksin koko hoidon: siunaamisen, muistotilaisuuden, surunauhat,

seppeleet, kutsut, pitopalvelun ja papin. Hautajaisten jälkeen hän hoiti perunkirjoitukset, pankkiasiat, verot ja ne kymmenet ilmoitukset, jotka liittyivät ihmisen poismenoon, sillä pikku-siskosta ja äidistä ei ollut mihinkään. Päivää ennen hautajaisia hän kävi lähellä luhistumista, kenelläkään ei ollut aavistustakaan kuinka lähellä, mutta hän oli kestänyt. Äidin takia. Hän ei tiennyt, pystyisikö vetämään sitä läpi toista kertaa. Hänen teki mieli karjua ja huutaa ja itkeä, mutta sen sijaan hän kuuli itsensä sanovan:

»Se on vasta diagnoosi. Nyt alkavat hoidot. Rintasyöpään sairastuu tuhansia naisia joka vuosi... kyllä minä sen tiedän, ei se... älä ole lapsellinen! Ei se ole mikään kuolemantuomio...»

Inkeri poltti savukkeen kynsiä myöden ja tumppasi natsan seinään kiinnitettyyn tuhkakuppiin. Hän tiesi, että toimi Albertin suhteen kaikkia palvelutalon sääntöjä vastaan. Vanhuksilla ei ollut lupaa ulkoilla tähän aikaan, etenkään ilman sadevaatteita. Albert oli kuitenkin se ihminen, joka oli saanut Inkerin nousemaan joka aamu sängystä kuluneen vuoden aikana. Albert jaksoi aina kuunnella häntä, lausua muutaman lohduttavan sanan, olla läsnä.

Sitten äidin rintasyöpädiagnoosi puski jälleen Inkerin mieleen ja sai hänen leukansa vapisemaan. Hän tajusi, että myös vanhus kuolisi pian.

Albert katosi katulyhtyjen väliseen mustuuteen ja Inkeri jatkoi puheluaan, joka jauhoi samaa kulunutta rataa. Hän esitti vahvaa siskon taantuessa viisivuotiaaksi.

Albert oli pyytänyt Inkeriä kanssaan puistoon heti ensimmäisenä iltana palvelutaloon saavuttuaan. Veteraanin iltalenkille, kuten mies kävelyjään kutsui. Inkeri oli juuri tullut ilta- vuoroon, joka oli jo valmiiksi alimitoitettu, mutta sen lisäksi yksi työntekijä oli sairastunut ja toinen ilmoittanut myöhäs-

tyvänsä. Silti Albert oli jollain oudolla taialla houkutellut hänet mukaansa, eikä hän ollut koskaan vapautunut tuosta lumouksesta.

»Tietenkin minä menen äidin mukaan lääkäriin... nyt lopetat sen vollottamisen... totta kai teen kysymyslistan valmiiksi...»

Inkeri havahtui käheään parahdukseen, laski puhelimen korvaltaan ja kuulosteli. Syöksytorvi kumahteli, sade rummutti katoksen huopakattoa. Hän oli varma, että oli kuullut huudon. Hän tihrusti pimeyden läpi. Albertia ei näkynyt.

»Albert!»

Ei vastausta.

»Soitan sinulle takaisin», Inkeri sanoi ja säntäsi juoksuun. Pisarat iskeytyivät kasvoille ja kastelivat hiukset. Albertin rollaattori makasi nurmikon reunassa. Oliko vanhus kaatunut ja loukannut itsensä? Inkeri kirosi typeryyttään. Hänen ei olisi pitänyt päästää Albertia yksin sateeseen. Hän syöksyi eteenpäin.

»Albert!»

Ensimmäisenä hän näki jalat, jotka sätkivät puiden välissä. Sitten hän huomasi kaksi mustiin pukeutunutta hahmoa kiskomassa välissään kolmatta kovaa vauhtia pois päin.

»Seis!» Inkeri kiljaisi ja kurvasi polulta puistoon.

Sitten aika hidastui. Vasta paljon myöhemmin hän pysy tyi palauttamaan tapahtumat mieleensä, mutta sillä hetkellä kaikki tuntui puristuvan kasaan ja tapahtuvan yhden pitkän sekunnin sisällä. Hän suuntasi hahmoja kohti.

»Irti! Päästäkää irti!»

Inkerin työsandaleihin työnnettyt sukat kastuivat läpi. Hän erotti kaksi pipopäistä, leveäselkäistä miestä, jotka raahasivat Albertia välissään kuin olisivat retuuttaneet räsymattoa.

»Irti!«

Sitten Inkeri oli Albertin luona. Miehet olivat kadonneet pimeyteen kuin heitä ei olisi koskaan ollutkaan. Albert retkotti nurmikolla elottoman näköisenä. Kookkaita pisaroita ropisi uurteisille kasvoille. Inkeri kokeili miehen pulssia, ei löytänyt sitä ja kaivoi matkapuhelimen taskustaan. Hän näppäili hätänumeron ja painoi luurin korvalleen. Rauhallinen naisääni alkoi luetella ohjeita. Vasta silloin aika alkoi taas juosta ja ajatus kulkea. Inkeri ryhtyi painelemaan Albertin rintakehää ja puhalsi keuhkoihin ilmaa säännöllisin väliajoin. Kaukaa kajahteli lähestyvän ambulanssin ääni.

JOS VALHETTA ELÄÄ RIITTÄVÄN PITKÄÄN, MUUTTUUKO SE TODEKSI?

97-vuotiaan ex-pankinjohtaja Albert Kangasharjun kimppuun hyökätään ja hänet yritetään hirttää. Uhri pelastuu täpärästi. Kun käy ilmi, että hän ei ole ainoa puolustuskyvytön uhri, Porin poliisi joutuu tutkimaan poikkeuksellisen julmien rikosten sarjaa.

Tutkinta mutkistuu, kun jäljet johtavat Waffen-SS:ään. Etsiväryhmä on pian tekemisissä kansainvälisen rikollisuuden kanssa, ja tapaukseen kytkeytyy yksi suomalaisen sotahistorian tabuista.

Vaiettu on jännittävä rikosromaani suomalaisista SS-vapaaehtoisista ja valinnoista, joiden seurauksia on kannettava koko loppuikä.

**Vuoden 2020 Johtolanka-palkinnon voittanut
Verivelka (WSOY, 2019) nosti Arttu Tuomisen
suomalaisen rikoskirjallisuuden parhaimmiston.
Hyvitys oli arvostelu- ja myyntimenestys. *Vaiettu* on
DELTA-sarjan kolmas itsenäinen osa.**

